

III MIĘDZYNARODOWA KONFERENCJA KRESOWA „MIT KRESÓW WSCHODNICH” W BYTOMIU. 5 listopada 2015 r.

Kresy wschodnie, pogranicze dawnej Polski coraz częściej stają się czynnikiem dyskursu, będąc wciąż obecne w pamięci społecznej, pod względem historycznym, geograficznym, politycznym, socjologicznym, kulturowym czy literackim. Ta szeroko rozumiana problematyka w 70. rocznicę podjęcia decyzji o przesunięciu granic Rzeczypospolitej na zachód stała się okazją do zorganizowania dnia 5 listopada 2015 r. w gmachu Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu trzeciej edycji międzynarodowej konferencji pod hasłem „Mit Kresów Wschodnich”. Jej organizatorami byli: Muzeum Górnośląskie, Uniwersytet Opolski oraz Uniwersytet Śląski, a patronatem honorowym objęli ją prof. Stanisław Sławomir Nicieja (rektor UO), prof. Wiesław Banyś (rektor UŚ) oraz Damian Bartyła (Prezydent Miasta Bytomia). Partnerami spotkania byli Oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego w Opolu i Stowarzyszenie Polonijne „Kresowiaczy”. Nad całością konferencji czuwał komitet organizacyjny w składzie: dr Adriana Dawid (UO), dr hab. Joanna Januszewska-Jurkiewicz (UŚ) i dr Joanna Lusek (Muzeum Górnośląskie).

Uroczystego otwarcia konferencji dokonali organizatorzy; dyrektor Muzeum Górnośląskiego Alicja Knast zwróciła uwagę, że konferencja wpisała się nie tylko w kalendarz kulturalny Bytomia, ale także w kalendarz kulturalny i naukowy w kraju. W imieniu Uniwersytetu Opolskiego, który po raz drugi włączył się w organizację konferencji głos zabrał prof. tegoż Uniwersytetu dr hab. Tomasz Ciesielski – dyrektor Instytutu Historii Wydziału Historyczno-Pedagogicznego. Prof. Jerzy Sperka – dyrektor Instytutu Historii Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego skierował podziękowania do licznej grupy referentów, którzy przybyli do Bytomia by pielęgnować pamięć o Kresach i nie wymazać ich z naszej pamięci.

Wprowadzeniem do kresowych tematów był wykład prof. Stanisława S. Nicieji (historyka, humanisty, rektora UO, senatora V kadencji RP, autora cyklu książek pt. „Kresowa Atlantyda”). Według profesora tematyka kresowa przeżywa w Polsce zapaść, brak jest muzeum kresów, choć jest np. muzeum pudełek od zapalek. Odchodzą pokolenia kresowiaków, świadków tamtych wydarzeń, jest więc potrzeba zapisywania ich wspomnień oraz gromadzenia pamiątek i zdjęć, często bezmyślnie wyrzucanych przez rodzinę na śmietnik. Profesor Nicieja przybliżył także proces wysiedlenia Polaków z terenów kresów i ich emigrację, porównał ten proces do filmu „Sami swoi” i syndromu Kargula i Pawłaka. Zwracał uwagę na proces osiedlania się kresowiaków (często w grupach) w miasteczkach i wioskach ziem zachodnich, dokąd przenosili swój dorobek, także wiedzę i kulturę. Proces osiedlania porównał profesor do przeszczepu, z obserwacji bowiem wynika, że silne grupy wychodźstwa trafiły ze Lwowa do Wrocławia, z Wilna do Torunia itp. Po wystąpieniu profesora dalsza część obrad toczyła się jednocześnie w dwóch panelach.

Pierwsza część obrad pod hasłem „Myśl kresowa a rzeczywistość polityczna” odbywała się w sali ks. Grzegorza Gerwazego Gorczyckiego. Moderatorem tej części konferencji był prof. Stanisław S. Nicieja, a pierwszy głos zabrał prof. UwB Krzysztof Buchowski (Uniwersytet w Białymstoku), prezentując „Mit litewski jako część mitu Kresów Wschodnich”.

Oparte na publicystyce wileńskiej („Słowo”, „Dziennik Wileński”, „Kurier Wileński”) wystąpienie „Wilno stołeczne czy kresowe? W kręgu dyskusji o tożsamości: wielokulturowość – peryferyjność – kresowość” przedstawiła prof. US Mirosława Kozłowska (Uniwersytet Szczeciński). Prof. Kozłowska przywoływała m.in. słowa publicysty W. Charkiewicza, który pisał, że w Wilnie nie ma Wilnian, a do miasta przybywali ludzie, którzy tworzyli jego życie naukowe, społeczne i kulturalne. Według referentki Wilno nie było miastem kresowym.

Uczestnicy konferencji. Fot. E. Obala

Prof. Piotr Goldyn z KTPN. Fot. E. Obala

Przedmiotem rozważań dr. Zbigniewa Bereszyńskiego (Opole) było „Kresowe przedmury Rzeczypospolitej. Mity i rzeczywistość. Próba krytycznej analizy dziedzictwa polityczno-militarnej historii Kresów”. Na temat polityki regionalnej wojewody poleskiego Wacława Kostka-Biernackiego mówił prof. UwB Wojciech Śleszyński (Uniwersytet w Białymstoku) w referacie „Województwo poleskie – nowe ustalenia badawcze”.

Profesor Joanna Gierowska-Kałuż (Instytut Historii PAN w Warszawie) przedstawiła „Wizję polskiej polityki wobec Ziemi Wschodnich w działalności Straży Kresowej”, straż, która była wsparciem dla polityki J. Piłsudskiego.

Badania oparte o materiały archiwalne dotyczące organizacji Straży Granicznej i jej zmian w latach 1928–1939, skutki zmian w dyslokacji (służbowe, ekonomiczne, społeczne), informacje o funkcjonowaniu bibliotek przy komisariatach omawiał dr Antoni Krzysztof Sobczak (Muzeum Szlachty Mazowieckiej w Ciechanowie) w referacie „Kadra Mazowieckiego Inspektoratu Okręgowego Straży Granicznej w Ciechanowie i jej rola w budowie struktur ochrony granic na kresach w latach 1928–1939. Wybrane przykłady”. Prelegent przybliżył wielu członków Inspektoratu Straży Granicznej w Ciechanowie.

O roli policji na Kresach, jej strukturze, umundurowaniu, także roli kulturotwórczej (kultywowanie czytelnictwa, funkcjonowanie bibliotek) mówił dr hab. Aleksander Głogowski (Uniwersytet Jagielloński) w wystąpieniu pt. „Policja Państwowa na Wileńszczyźnie w latach 1918–1939”.

W sali kolumnowej odbywała się druga część obrad pt. „Związki Kresów Wschodnich i Zachodnich”, przewodniczył w nich dr hab. Zdzisław Marcinów (Uniwersytet Śląski), a jako pierwszy wystąpił prof. Piotr Gołdyn (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu) z tematem „Nauczyciele z Kresów w szkołach Wielkopolski Wschodniej w okresie II RP”. Na podstawie akt osobowych nauczycieli pracujących w przykładowych szkołach na terenie powiatu kolskiego, konińskiego, tureckiego i kaliskiego prelegent przedstawił kilka postaci pedagogów, którzy z różnych przyczyn znaleźli się na tych terenach. Kolejny referent dr Jarosław Durka (Regionalny Ośrodek Doskonalenia WOM w Częstochowie) omawiał organizację i znaczenie wystawy wołyńskiej zorganizowanej w 1928 r. w Łucku, dużej rangi wydarzenie, które spotkało się z zainteresowaniem około 100 tys. osób. O tęsknocie za ojczyzną, która w wielu przypadkach stała się natchnieniem pisarzy mówiła prof. Barbara Kubis (Uniwersytet Opolski) w referacie pt. „Nostalgia za Kresami Wschodnimi w świetle literatury dokumentu osobistego”. Wielokulturowość kresów miała odbicie w bogatej literaturze, tworzonej w różnych językach i różnorodnej kulturze, często przepełnionej romantyczną duchowością, ale także w zapiskach autorów świadczących o tragedii i trudnych losach tamtejszej ludności. Kresy Wschodnie fascynowały: Adama Mickiewicza, Elżbę Orzeszkową, Gabrielę Zapolską, Stanisława Wincentego Pola, Iwana Frankę, Melchiora Wańkowicza, Tadeusza Konwickiego, Czesława Miłosza, Bruno Schulza oraz wielu innych twórców literatury. Zainteresowanie wzbudził także kolejny temat „Wysiedlenie z Kresów na Śląsk w świetle wspomnień i relacji świadków oraz uczestników wydarzeń” dr Adriany Dawid (Uniwersytet Opolski). Prelegentka omawiała realizowany od 2008 r. projekt pt. „Archiwum Historii Mówionej”, którego celem jest utworzenie zbioru relacji i wspomnień w formie nagrań audio i wideo oraz innych archiwalnych świadectw, obejmujących dokumenty słowa mówionego osób represjonowanych przez sowieckie władze, a pochodzących z Kresów. Projekt ma wymiar nie tylko upamiętniający, ale i wychowawczy, wywiady wykorzystywane są w szkołach na lekcjach historii. Ostatnia w tym panelu wystąpiła dr Joanna Lusek (Muzeum Górnoślą-

skie w Bytomiu) z wykładem połączonym z pokazem multimedialnym pt. „Olgi Zarzyckiej-Ręgorowiczowej wspomnienia z okresu plebiscytu i III powstania śląskiego”. Bohaterka referatu O. Zarzycka-Ręgorowiczowa razem ze Stefanią Kaszad-Eckertową przygotowały „Księgę Pamiątkową Pracy Społeczno-Narodowej Kobiet na Śląsku od roku 1880 do roku 1922” (obecnie w zbiorach MG w Bytomiu). Kobiety wymienione w księdze zaangażowane były w organizację „Wystawy Pracy Kobiet Województwa Śląskiego” w 1929 r., tam księga ta została też zaprezentowana. W księdze odnotowano, pisanych w większości odręcznie, 97 biogramów kobiet, działaczek pracujących w okresie powstań i plebiscytu na polu społeczno-oświatowym. Znalazło się tam też wspomnienie o zmarłej w 1920 r. kaliskiej działaczce Melanii Parczewskiej.

W czasie przerwy uczestnicy obrad mogli zwiedzić Galerię Malarstwa Polskiego Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu, podziwiając wystawy „Mit Kresów w malarstwie” oraz „Pamiętki Wojska Polskiego z Kresów Wschodnich w II Rzeczypospolitej”.

Trzecia część obrad toczyła się w sali ks. Górczyckiego pod hasłem „Kresy w literaturze i sztuce”. Jej moderatorką została prof. Mirosława Kozłowska (Uniwersytet Szczeciński), a panel rozpoczął dr hab. Zdzisław Marcinów (Uniwersytet Śląski) tematem „Ziemiańska Galicja. Wątki rodzinne w prozie Andrzeja Stojowskiego (1933-2006)”. Prelegent odwołał się do pisarzy kresowych, m.in. Tadeusza Konwickiego i jego *Sennika współczesnego*, czy Stanisława Lema i jego autobiografii *Wysoki Zamek*. Skupił się jednak na kresowianinie Andrzeju Stojowskim, autorze powieści i opowiadań historycznych, przedstawiając jego powieść *Carskie wrota*, w której pisarz opisywał drobiazgowo codzienność ludzi z tamtych terenów. „Rekonstrukcja rodzinnego mitu kresowego i narracja <spóźnionego wnuka> w <Salkach> Wojciecha Nowickiego” to kolejny temat, który podjęła prof. Elżbieta Dutka (Uniwersytet Śląski). Referentka przedstawiła potomka przesiedleńców trzeciego już pojałtańskiego pokolenia, pisarza, dziennikarza, publicystę i fotografa, który napisał historię swojej rodziny repatriantów. Doktor Anna Haratyk (Uniwersytet Wrocławski) przedstawiła „Obraz Wilna i jego mieszkańców w podaniach i legendach”. Referentka mówiła o legendach związanych z Wilnem, które podzieliła na dwie grupy: te z czasów pogańskich ukazujące piękno okolicy oraz czasów chrześcijańskich, związane z miejscami kultu Matki Boskiej Ostrobramskiej.

„Mit Polonii Odesskiej i polskich korzeni miasta w pamiątkach z XIX i pocz. XX w.” to tytuł wystąpienia przygotowanego przez dwoje autorów Monikę Żeromską-Ciesielską i prof. Tomasza Ciesielskiego (Uniwersytet Opolski). Z wynikami badań przeprowadzonych nad polską literaturą dotyczącą kresów zapoznała słuchaczy M. Żeromska-Ciesielska, która odnosząc się m.in. do twórczości Czesława Miłosza, Jana Parandowskiego, skupiła się na opisach dworu Januszewskich na Ukrainie. Przedstawicielka Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu Iwona Mohl posiłkując się pokazem multimedialnym mówiła o barwach Kresów obecnych w zbiorach Muzeum. Referentka pokazała wybrane urywki filmu „Królowa Bona” dotyczące Kresów oraz związane z tym tematem obrazy, które można oglądać w Muzeum. Panel zakończyła dr Renata Pomarańska (Uniwersytet Rzeszowski) referatem pt. „Kiedy <swój> stał się obcym czyli o <kainowej zbrodni> w literaturze kresowej” podkreślając, że opisy siania nienawiści Ukraińców do Polaków, okrucieństwa, grabieży, rzezi i masowych mordów można znaleźć w wielu książkach mówiących o Kresach. Wśród przywoływanych pisarzy dr Pomarańska zwracała uwagę na Stanisława Srokowskiego i jego powieść pt. *Ślepcy idą do nieba*.

Pod hasłem „Kresowi bohaterowie” w sali kolumnowej Muzeum odbywały się obrady

części IV. konferencji, których moderatorem był prof. Krzysztof Buchowski z Uniwersytetu w Białymstoku. Pierwsza z referentek – dr hab. Aleksandra Skrzypietz (Uniwersytet Śląski) – w wystąpieniu pt. „Bez <żadnej desperacji i niewieściego kwilenia>. U źródeł mitu kobiety kresowej” mówiła o Reginie, żonie hetmana koronnego Stanisława Żółkiewskiego, otwierającej zastęp kobiet na kresach, które musiały radzić sobie z odpieraniem ataków i patrzeniem na śmierć.

Mało znaną postać księcia Sapiehy przybliżył dr Jacek Szpak (Uniwersytet Śląski) w referacie pt. „Ks. Leon Sapieha. Polityk zapomniany”, a znanego tylko lokalnie harcmistrza Mariana Rosen-Różewicza (1911-1984) Tomasz Śmiałek (Bytom).

Wiktora Ormickiego (1898-1941) – geografa, wykładowcę i jednego z twórców regionalizmu, zapomnianego „ojca polskiej geografii ludności” – przypomniała dr hab. Joanna Januszewska-Jurkiewicz (Uniwersytet Śląski) w wystąpieniu „Kresy wschodnie w myśli Wiktora Ormickiego”. O jednej z największych organizacji kobiecych okresu międzywojennego we Lwowie i jej liderkach mówił dr Mirosław Piwowarczyk (Uniwersytet Wrocławski) w wystąpieniu pt. „Liderki pracy społecznej – działalność Zjednoczenia Polskich Chrześcijańskich Towarzystw Kobietych we Lwowie w okresie 1918–1939”.

Działalność kaliskiego prawnika Alfonsa Parczewskiego w życiu naukowym, społecznym i politycznym Wilna, z którym związał się na blisko 14 lat, m.in. jego udział w tworzeniu reaktywowanego Uniwersytetu Stefana Batorego była przedmiotem rozważań prof. Ewy Andrysiak z Uniwersytetu Łódzkiego reprezentującej również kaliskie środowisko, w którym wcześniej, przez ponad 40 lat żył i pracował Parczewski. Prof. Andrysiak podkreśliła, że „biografia żyjącego na przełomie XIX i XX wieku prawnika A. Parczewskiego do dziś zadziwia bogactwem podejmowanych przez niego działań i aktywnym uczestnictwem w życiu społecznym, politycznym i naukowym”.

Tematem referatu dr. Wojciecha Mosia (Muzeum Górnośląskie w Bytomiu) byli „Huculi generała Kazimierza Orlik Łukoskiego”.

Redaktor Danuta Skalska z Polskiego Radia Katowice
rozmawia z prof. Ewą Andrysiak. Fot. E. Obała

Poszczególne części obrad kończyły się dyskusją, która wносиła wiele nowych wątków do przedstawionych referatów. Przez cały czas konferencji obecni byli dziennikarze, a wśród nich znana w tym regionie redaktorka Danuta Skalska „Pozytywnie zakręcona” na punkcie Kresów, nadająca na „Lwowskiej Fali” z Polskiego Radia Katowice. Dziennikarka ta chcąc przybliżyć słuchaczom klimat naukowych dyskusji oraz przedstawić choć część wyników badań prelegentów przeprowadzała z nimi wywiady. Dla słuchaczy Radia Katowice rozmawiała m.in. z kaliską uczestniczką konferencji prof. Ewą Andrysiak, od której uzyskała informacje o Alfonsie Parczewskim (1849-1933), królewianinie związanym z Wilnem, gdzie był profesorem i rektorem Uniwersytetu Stefana Batorego, także działaczem wielu stowarzyszeń, m.in. prezesem Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

Podsumowaniem konferencji była dyskusja na temat „Kresy Wschodnie wczoraj – dziś – jutro. Problemy badawcze, edukacyjne, formuły kultury pamięci”, którą prowadziła dr hab. Joanna Januszewska-Jurkiewicz (Uniwersytet Śląski), a jej uczestnikami byli: prof. Dariusz Nawrot (Uniwersytet Śląski), Danuta Skalska (Radio Katowice, Towarzystwo Miłośników Lwowa), Jerzy Wójcicki (Stowarzyszenie Polonijne „Kresowiaczy”, „Słowo Polskie”) oraz Marcin Hałas („Życie Bytomskie”).

Jednodniowa konferencja „Mit Kresów Wschodnich” przyniosła ciekawe referaty i wniosła wiele nowych informacji w postaci wyników badań zebranych przez prelegentów. Przypomniano kresowe wydarzenia i postacie, kresową tradycję i kulturę, a także losy mieszkających tam Polaków. I choć jedna z prelegentek zwróciła uwagę, że to „przybysze” mieli zdecydowany udział w życiu naukowym, kulturalnym, społecznym Wilna to trudno nie zauważyć także, że ci „przybysze” pozostawili po sobie dobrą pamięć, by przypomnieć choćby nazwiska prawnika Alfonsa Parczewskiego, architekta Juliusza Kłosa czy scenografa i reżysera teatralnego Iwo Galla.

Ewa Andrysiak, Ewa Obala